CULTURA AMFORELOR SFERICE DIN DEPRESIUNEA SUBCARPATICĂ A MOLDOVEI

de ȘTEFAN CUCOȘ

Între culturile perioadei de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului, în zona submontană a Moldovei, un rol important l-a avut cultura amforelor sferice, denumită și cultura mormintelor în cutie de piatră. Deși în ultimele decenii a crescut numărul descoperirilor aparținînd acestei culturi, din păcate multe din ele rămase inedite, unele probleme, precum aria, legăturile cu celelalte culturi vecine, cronologia, aporturile sale la schimbările structurale de la sfîrșitul eneoliticului și începuturile perioadei de tranziție etc., sînt insuficient cunoscute încă. În cele ce urmează vom prezenta unele descoperiri de pe teritoriul zonei subcarpatice, rămase inedite [1], și ne vom referi la quasitotalitatea problemelor culturii amforelor sferice.

1. MORMÎNTUL DE LA BÎRGĂOANI, JUD. NEAMȚ

Cu prilejul lucrărilor agricole de pe dealul Osoi, la vest de satul Bîrgăoani, locuitorii Pascaru Ștefan și Minuț David au descoperit, la 14 iulie 1963, un mormînt în cutie de piatră (fig. 2/1-2). Acesta a fost răvășit și cu greu s-a putut realiza reconstituirea sa (fig. 1/2). Partea superioară a mormîntului se afla imediat sub solul vegetal actual, la adîncimea de 0,25 m. Cutia mormîntului, orientată SSE 30° — NNV 210°, avea o formă dreptunghiulară cu lungimea de 1,40 m și lățimea de 0,60 m. Latura de est era alcătuită din două lespezi de piatră cu dimensiunile de 0,65/0,65 m. Capătul de nord al cutiei era închis cu o singură lespede, cu laturile egale, de 0,60 m, iar la capătul de sud se aflau două lespezi. Fundul mormîntului era placat cu 14 lespezi mici legate între ele cu o fețuială din lut și pietre mărunte. Partea inferioară a mormîntului se afla la adîncimea de 0,80 m în solul galben steril. Lespezile cutiei erau din gresie calcaroasă cu cochilii, adusă probabil, de la cca. 10 km distanță, din punctul Dealul lui Stan, de la Budești, com. Făurei, sau poate de la Stînca Șerbești, com. Ștefan cel Mare, jud. Neamț.

Inițial s-a crezut că mormîntul a conținut doar două schelete în poziție chircită, dar cercetările antropologice au dovedit că au existat șase indivizi, din care trei bărbați și trei femei [2].

Din inventarul mormîntului s-au recuperat fragmentele ceramice a 6 vase, un pumnal din os (fig. 4/11), două topoare din silex albicios opac (fig. 1/4 ; 4/10). După informațiile date de descoperitori, pumnalul de os se afla spre pieptul unui schelet, în partea de est a mormîntului, ceea ce arată că scheletele erau orientate cu capul la est. În materialul osteologic cules din mormînt s-au găsit oase de porc și doi colți de mistreț (fig. 4/8-9). Din materialul ceramic s-a reconstituit un vas integral (fig. 2/3) și unul parțial (fig. 2/4). Ceramica din mormînt (fig. 2/3-4 ; 4/1-7), conține în pastă nisip cu granulație mare și pietricele mici. Arderea este în general slabă și neoxidantă, ceea ce dă vaselor o culoare neagră-cenușie, dar lustruită la exterior, iar unele vase au avut pereții destul de subțiri. Este totuși o ceramică cu pastă omogenă, bine frămîntată și cu nuanțe mai deschise în ruptură. Principala formă o constituie amfora cu corpul sferic, gura cilindrică largă, gîtul scurt, fundul plat, iar pe umăr, la baza gîtului, prezintă patru toarte cu aspectul unor proeminențe unghiulare perforate orizontal (fig. 2/3-4 ; 4/1, 4, 6-7). După unele fragmente (fig. 4/2-3, 5), au existat și forme de dimensiuni mici — amfore (fig. 4/2) și castroane (fig. 4/5). Ornamentele sînt realizate în tehnica cunoscută a inciziei adînci. Motivele decorative formează benzi orizontale din linii verticale și benzi din linii unghiulare. Întretăierea acestor benzi de motive unghiulare dispuse pe verticală, în zona toartelor, dau decorului un aspect metopic. Este interesant că pe nici unul din vasele de la Bîrgăoani nu apare acel motiv în „solzi de pește", iar decorul executate cu șnurul înfășurat este prezent pe un singur fragment ceramic. Tipologic, vasele de la Bîrgăoani au cele mai bune analogii cu amforele de la Klementowice din Polonia [3] și cu cele din Podolia [4]. Forma de mici castroane își găsește analogii mai mult în zona vestică a culturii amforelor sferice [5].

2. MORMÎNTUL DE LA CALU-PIATRA ȘOIMULUI, JUD. NEAMȚ

În punctul Deleni-Piatra Șoimului, în grădina locuitorului Ilarie Mihai, a fost descoperit un mormînt în cutie de piatră încă în anul 1962. Capacul mormîntului se afla imediat sub solul vegetal actual, la adîncimea de —0,30 m, iar partea inferioară la adîncimea de —0,70 m (fig. 1/1). Lespezile cutiei, cu excepția celei din capătul de nord, erau din plăci de gresie întregi. Mormîntul avea o lungime de 1,55 m. Din el s-au recuperat fragmente ceramice de la trei vase, și un topor din silex alb-vinețiu. Din spusele descoperitorului, care a răvășit mormîntul, în acesta se afla un schelet în poziție chircită orientat cu capul la sud. Fragmentele ceramice (fig. 5/1-3), aparțin unor vase de tipul amforelor sferice, lucrate în pastă cu amestec de nisip și calcar pisat. Au o ardere slabă, o culoare cenușie-neagră, cu lustru la exterior și sînt decorate cu mici incizii curbe, realizate probabil cu unghia [6], sau cu liniii scurte verticale ștampilate (fig. 5/3). Se pare, după dimensiunile fragmentelor, că făceau parte din amfore mici cu pereții subțiri. Toporul din silex are forma trapezoidală, cu secțiunea transversală rectangulară și muchia

dreaptă, avînd analogii perfecte cu topoarele din silex găsite în depozitul descoperit în apropiere de Horodiştea-Calu [7].

3. MORMÎNTUL DE LA ŞERBEŞTI, COM. ŞTEFAN CEL MARE, JUD. NEAMŢ

La 7 noiembrie 1966, cu ocazia săpării unei livezi pe Dealul Viei, în raza satului Şerbeşti, locuitorii Dascălu Gh. şi Manolică V. au descoperit un mormînt în cutie de piatră. Mormîntul a fost total răvăşit (fig. 3/1-2). Plăcile din gresie, aduse probabil de la Stînca Şerbeşti, fiind sparte şi împrăştiate nu au mai permis reconstituirea mormîntului. Din inventarul funerar s-au recuperat fragmentele ceramice de la trei vase, din care unul a fost reconstituit în desen (fig. 1/5). Vasele au fost lucrate într-o pastă ceva mai fină, cu amestec de nisip, sînt lustruite la exterior, avînd o nuanță brună-gălbuie şi fără decor (fig. 5/4). Forma vasului (fig. 1/5), cu umărul înalt, gîtul cilindric şi buza uşor îngroşată la exterior, are cele mai bune analogii cu vasul din mormîntul de la *Basarabi-Suceava* [8] şi cu forme ceramice din aria vestică a culturii amforelor sferice [9]. Resturile osteologice recuperate aparțin antropologic unui individ mezocran [10]. Din spusele descoperitorului se pare că a existat un singur schelet în poziție chircită.

4. MORMÎNTUL DE LA MASTACĂN, COM. BORLEŞTI, JUD. NEAMŢ

În marginea de nord a satului Mastacăn, la poalele dealului Carpăn, în curtea locuitorului Neamțu C. C. Constantin, cu prilejul săpării unui beci, la 26 septembrie 1977 a fost descoperit un mormînt în cutie de piatră [11]. Stratigrafic, groapa mormîntului era suprapusă de un nivel din epoca bronzului. Cutia mormîntului avea o orientare NNE-SSV, o lungime de 1,70 m şi o lățime, la exterior, de 1,10 m la un capăt şi 1,20 m la celălalt. În interior, cutia avea lungimea de 1 m şi lățimea de 0,66 m, cu adincimea de 0,40—0,50 m. Mormîntul avea pereții dubli, din lespezi de gresie fasonate la exterior, iar pentru îmbinarea lor s-au folosit pietre mici legate cu pămînt. Una din lespezile exterioare a fost decupată pentru a face loc unui vas. Grosimea lespezilor exterioare, ca şi a celor interioare, variază de la 0,06 m la 0,14 m. Pămîntul din interior era puternic pigmentat cu cărbuni, posibil că în mormînt s-a făcut inițial foc, ca şi în unele morminte din Polonia [12]. Pe lîngă resturile osteologice care fuseseră răvăşite, în interior s-au găsit şase vase. Acestea (fig. 5/5-7, 9-10), erau în poziție verticală şi se aflau dispuse două în partea de nord, două pe latura estică şi două pe latura de la sud. Toate vasele se aflau la un nivel ceva mai ridicat decît oasele scheletului. Un alt vas, de dimensiuni mici, s-a găsit la exterior, pe latura vestică şi un altul (fig. 5/9), a fost găsit spre nord-vest, în vecinătatea mormîntului. La cca. 1,45 m spre

sud-est de mormînt a fost găsită o daltă din silex alb-vinețiu (fig. 1/4). În interiorul mormîntului s-a găsit și un fragment de lamă de silex (fig. 1/3), fără retușe.

Culegînd noi date la fața locului, am obținut informația, de la locuitorul Neamțu C. C. Constantin, precum că în apropierea mormîntului în cutie de piatră au existat și două lespezi în poziție verticală cu cîte un vas și resturi de oase în față, iar a treia lespede, nederanjată, se află prinsă în construcția beciului la intrare. Aceste lespezi ar documenta un alt tip de morminte aparținînd culturii amforelor sferice din Moldova, morminte de acest fel fiind cunoscute pînă în prezent numai în Polonia [13]. Este posibil ca vasele exterioare mormîntului în cutie de piatră și dalta din silex să fie în legătură cu aceste morminte lîngă lespezi de piatră.

În ce privește ceramica se observă o mare diversitate de forme. Sînt vase mici — cești — cu gura largă ușor evazată, corpul sferic, fundul plat și două toarte mici pe umăr (fig. 5/6-7), sau fără toarte, lucrate în pastă fină cu amestec de nisip și pietricele, dar cu pereții subțiri și de nuanță brună-gălbuie. Este apoi amfora cu bune analogii atît în vechile descoperiri de la Piatra Neamț [14] și Dolheștii Mari [15], ca și în Polonia și Podolia [16]. O variantă a acestui tip prezintă gîtul înalt tronconic, corpul sferic, cu patru toarte mici la partea superioară a umărului, avînd bune analogii în ceramica din Saxonia [17]. O altă formă este aceea de mic castron cu marginea ușor adusă spre interior (fig. 5/5), de asemenea cu analogii în zona vestică a ariei culturii amforelor sferice [18]. Ceștile sînt lipsite de decor, în schimb amfora de tip kuyawian, găsită în exteriorul mormîntului este decorată cu motive stampilate în „solzi de pește", cu triunghiuri cu vîrful în jos dispuse în șir orizontal pe gît și un alt șir de triunghiuri pe umăr. Între acestea, deasupra toartelor, se află o bandă formată din motive arcuite mici, incizate, iar între toarte o bandă de mici linii verticale (fig. 5/9). Motivul triunghiurilor cu vîrful în jos, tratat în maniera decorului cu „solzi de pește", formează o zonă decorativă și pe un mic castron (fig. 5/5).

5. FRUMUȘICA-BODEȘTII DE JOS, COM. BODEȘTI, JUD. NEAMȚ

În vechile colecții ale muzeului din Piatra Neamț, provenite din săpăturile de la Frumușica, s-a găsit și un fragment ceramic aparținînd culturii amforelor sferice. Este un fragment ceramic cu o toartă și elemente de decor din linii verticale stampilate (fig. 5/8). Fragmentul nu a fost inclus în monografia din 1946 [19] și pare să nu facă parte dintr-un mormînt. Este posibil ca la Frumușica să existe o așezare de tip sălaș a unei comunități aparținînd culturii amforelor sferice.

6. ONICENI, COM. ONICENI, JUD. NEAMȚ

În anul 1972, cu prilejul unor amenajări și a extinderii școlii generale din satul Lunca, înglobat la satul Oniceni, pe terasa inferioară a

rîului Bîrlad, a fost descoperit un mormînt în cutie de piatră. Mormîntul a fost total răvășit și inventarul împrăștiat, încît nu s-a mai putut recupera nimic. Din informațiile culese de la inginerul Cojocaru V., în mormînt s-ar fi aflat un schelet în poziție chircită și două sau trei vase.

În vatra satului Oniceni a fost descoperit un alt mormînt în cutie de piatră a cărui inventar a fost de asemenea distrus și pierdut. Cînd M. Brudiu de la muzeul din Galați, care efectua săpături în apropiere, la Valea Ursului, a ajuns la fața locului a mai găsit doar cutia mormîntului din lespezi de piatră [20].

*

Pe teritoriul Moldovei prima descoperire a unui mormînt aparținînd culturii amforelor sferice a fost făcută în anul 1872 [21]. Au fost menționate apoi alte descoperiri de către I. Nestor, în anul 1932, între care cele de la Grănicești și Horodnicul de Jos, fără a se preciza încadrarea lor [22]. În anul 1937, C. Matasă descoperea mormîntul de la Cut-Dumbrava Roșie pe care l-a prezentat fără o încadrare cronologică [23]. În 1955 se descoperea întîmplător mormîntul de la Piatra Neamț, caz în care se recuperează integral inventarul, fiind atribuit neoliticului [24]. În momentul prezentării mormîntului de la Piatra Neamț erau semnalate și alte descoperiri, precum cele de la Șcheia, jud. Iași, Tăcuta, jud. Vaslui și Stîncești, jud. Botoșani [25], dar care, așa cum s-a mai arătat în literatura de specialitate, au rămas incerte, necunoscîndu-se inventarul acestora [26]. A urmat apoi descoperirea de la Gîrleni, jud. Vaslui, de asemenea rămasă sub semnul întrebării ca apartenență [27], și în același an, 1956, descoperirea de la Dolheștii Mari. Aceasta din urmă a dus la definirea culturii amforelor sferice pe teritoriul Moldovei și a adus primele precizări stratigrafice și cronologice [28]. A urmat descoperirea a două morminte pe teritoriul orașului Suceava [29] și a celui de la Basarabi, com. Preutești, jud. Suceava [30]. Alte două morminte, unul de adult și altul de copil, au fost descoperite în curtea spitalului din Băcești, județul Vaslui, dar au rămas inedite și inventarul acestora nu ne-a fost accesibil [31].

Se cunosc în prezent pe teritoriul Moldovei 26 de morminte și un însemnat număr de topoare din silex atribuite culturii amforelor sferice, care ridică însă numeroase probleme necunoscute [32].

Pînă în prezent, în vasta arie a culturii amforelor sferice au fost descoperite mai mult morminte, de diferite tipuri, și în foarte puține cazuri au fost cercetate așezări, mai ales în zona poloneză. Relativ la acestea din urmă, T. Wișlanski consideră că au existat două tipuri — un tip de așezări stabile, cu locuințe solide, situate pe locuri cu soluri mai bune, în apropierea apelor, și un alt tip — așezări sezoniere, sălașe, folosite numai în sezonul cald [33]. După St. Nosek, purtătorii culturii amforelor sferice nu au cunoscut tipul de așezări permanente, cu locuințe construite din bîrne și lut, ci numai tipul de așezări sezoniere cu locuințe din piei de animale pe pari [34]. Așezări de acest fel au fost cercetate, în zona poloneză, la Inowroclaw, Brzesc Kujawski și Ostrowiec Swietokrzyski, în care s-au găsit gropi mari quasirectangulare, gropile de pari

şi gropi folosite probabil ca vetre [35]. În celelalte zone, şi mai ales în zona estică, adică în Podolia, Volinia şi pe teritoriul Moldovei, nu s-au găsit decît morminte. Deşi acestea, provin, cele mai multe, din descoperiri fortuite, dau totuşi posibilitatea clasificării lor, iar prin analogii cu cele cercetate în celelalte zone ne oferă un aproximativ cadru cronologic, cît şi paralelismele cu culturile vecine.

Pe teritoriul Moldovei se cunosc morminte în cutie de piatră, morminte pe lespezi de piatră, morminte lîngă lespezi de piatră şi morminte în groapă simplă. Cele mai numeroase sînt mormintele în cutie de piatră. Acestea sînt îngropate şi cele mai multe sînt suprapuse de solul vegetal actual, ceea ce duce la ipoteza că partea superioară, capacul, se afla iniţial la suprafaţa solului. După tipologia stabilită de St. Nosek acestea se încadrează în tipul al II-lea adică excavaţii placate cu lespezi de gresie şi cu capacul din acelaşi material [36].

În ce priveşte gruparea mormintelor în cutie de piatră, ca şi a celorlalte tipuri, pe întreaga arie a culturii amforelor sferice, nu formează necropole, ci doar grupuri restrînse, între 2-4 morminte, iar în cele mai multe cazuri sînt izolate [37]. De asemenea, dacă în celelalte zone ale ariei culturale, mormintele au o orientare E-V [38], cele din Moldova au orientări diferite, fie N-S ca la Dolheştii Mari [39], Basarabi [40], Suceava [41], fie S-V ca cele de la Piatra Neamţ [42], Şerbeşti, Bîrgăoani, Mastacăn-Borleşti etc. Se constată apoi că mormintele sînt fie individuale ca cele de la Basarabi, Băceşti, Calu, Mastacăn, Scheia — mormîntul nr. 2, Suceava, fie colective ca la Bîrgăoani, cu 6 indivizi, Dolheştii Mari, mormîntul nr. 1 cu 4 indivizi şi mormîntul nr. 2 cu 2 indivizi, Grăniceşti, cu 2 indivizi, Scheia, mormîntul nr. 1 cu 2 indivizi. Piatra Neamţ, cu pînă la 7 indivizi [42 bis]. Cele mai multe din schelete sînt în poziţie chircită şi doar unul singur, în mormîntul nr. 1 de la Dolheştii Mari este în poziţie întinsă, fapt care se datorează posibil contactelor cu populaţiile vecine, întrucît acestea nu apar nici în Volinia, Podolia sau in celelalte zone [43]. De asemenea, dacă în zona poloneză, scheletele au uneori poziţii haotice şi sînt tăiate, ceea ce documentează sacrificii [44], în mormintele din Moldova se cunosc, pînă în prezent, schelete întregi.

Din punct de vedere antropologic a fost subliniat caracterul eterogen al populaţiei culturii amforelor sferice din Moldova şi pe această cale au fost stabilite analogiile cu regiunile Podoliei şi Voliniei [45]. Recent s-a arătat că majoritatea indivizilor din mormintele din Moldova aparţin tipului moderat brahicran, s-au mezocran, deci o populaţie care a aparţinut fie unor protoeuropoizi brahicefalizaţi, fie unor alpinoizi. Excepţie face un craniu de la Băceşti-Vaslui, care este de tip dolicocran. Pe baza acestor noi cercetări şi comparîndu-le cu cele 11 schelete provenite din mormintele din Volinia de la Voiţehovka, Sumeţ şi Neta [46], s-a susţinut că trebuiesc căutate analogii pentru mormintele din Moldova, cu excepţia celui de la Băceşti, în altă parte decît în Volinia [47]. Subliniem însă că cercetările antropologice au pus în evidenţă şi teza conform căreia, în preistorie, nu totdeauna comunitatea culturală înseamnă şi o comunitate bioantropologică [48]. În acest context, cercetările antropologice

nu ne pot ajuta încă la stabilirea zonei din care au pătruns purtătorii culturii amforelor sferice. Trebuie să avem în vedere că într-o arie atît de vastă ca aceea a culturii amforelor sferice era firesc ca să existe o asociere a tipurilor antropologice, practicile rituale și probabil fondul concepțiilor fiind însă unitare. Rămîne deci ca tot pe baza inventarului funerar, a tipurilor de morminte și mai ales a ceramicii să stabilim zonele din care au penetrat.

Formele ceramice sînt destul de variate. Principala formă o constituie amfora cu corpul sferic, gura cilindrică largă, gîtul scund, fundul plat, iar pe umăr cu două sau patru toarte mici cu aspectul unor proeminențe unghiulare. Acest tip de vas este răspîndit în aproape întreaga arie a culturii amforelor sferice și corespunde tipologic amforelor knyawiene din Polonia [49]. Un alt tip de amformă, dar mai rar, are gura ușor evazată și gîtul mai înalt, iar un alt tip are gîtul tronconic înalt, gura îngustă, cum apare la Mastacăn-Borlești (fig. 5/10), cu bune analogii în zona vestică a culturii amforelor sferice unde este mai frecventă [50]. Sînt apoi vase de dimensiuni mici, pahare și cești, cu fundul sferic, gîtul cilindric și gura ușor evazată. O altă formă o constituie micile castroane semisferice. Acest tip de vas este prezent în mormîntul de la Mastacăn și este mai frecvent în aria din Saxonia a culturii amforelor sferice [51].

La rîndul său, decorul este destul de variat și a fost realizat în mai multe tehnici. Astfel, motivele sînt fie stampilate, fie incizate, fie imprimate cu șnurul înfășurat. Motivele decorative se regăsesc în întreaga arie a culturii amforelor sferice, ceea ce demonstrează unitatea acesteia în vastul teritoriu pe care l-a ocupat și numai deosebirile de detaliu, precum frecvența mai mare sau mai mică a unor forme ceramice și motive decorative, într-o zonă sau alta, dă diferențieri zonale și explică înaintarea acesteia pe diverse direcții, problemă asupra căreia vom reveni.

Motivele decorative se compun din: linii scurte verticale care formează șiruri orizontale, grupuri de benzi orizontale suprapuse, avînd aspectul unor metope, sau benzi orizontale unghiulare și în zig-zag. Sînt apoi motive formate din mici incizii curbe, realizate probabil cu unghia [52], și care împart de obicei gîtul vasului în spații metopice, sau motive cu același rol dar realizate din linii mici dispuse în unghi sub forma unor ace de brad. Un motiv frecvent este cel în „solzi de pește“, realizat tot prin linii mici curbe și care formează fie benzi orizontale pe gît, fie un șir de triunghiuri cu vîrful în jos, dispuse pe gîtul și umărul vasului (fig. 5/9). Cele două șiruri de triunghiuri apar și sub formă de alternanță — triunghiuri mari și mici într-un singur șir orizontal pe umărul vasului, ca pe o amforă de la Piatra Neamț [53]. Motivul triunghiurilor cu vîrful în jos pare să fi constituit o predilecție pentru întreaga arie a culturii amforelor sferice, fiind tratat în diverse maniere, dar de regulă dispus pe gîtul și umărul vaselor în șiruri orizontale [54].

Un alt motiv, cu variante diferite, este executat cu șnurul. Acesta formează benzi orizontale însoțite de ghirlande, și care uneori se repetă în șiruri suprapuse așa cum se întîlnește pe ceramica din Volinia. Motivul în șiruri de ghirlande apare, realizat în tehnica inciziei, și pe ceramica din zona poloneză, dar lipsește în aria vestică [55]. Este posibil ca

acest motiv să fie împrumutat din ornamentația ceramicii șnurate unde a fost introdus de pe ceramica tripoliană și cucuteniană, evident însă în tehnica proprie a inciziei și imprimării. Un motiv mai rar este acela executat din benzi orizontale și verticale din puncte incizate, dar frecvent în decorul ceramicii din zona vestică și din zona poloneză unde formează triunghiuri cu vîrful în jos, cît și pe cel al benzilor de linii verticale grupate ca metope pe umărul vasului [56].

Varietatea motivisticii precum și difuzarea ei în arii diferite ar putea determina ipoteza că, în migrarea lor, unele mici grupe au trecut spre est prin spațiul polonez, volinian și podolian, pînă în Moldova, în căutarea unor noi locuri. Aceasta ar explica unele analogii ale ceramicii și ornamenticii cu zona vestică, cît și acele deosebiri antropologice semnalate.

*

Una din problemele controversate a fost aceea dacă purtătorii culturii amforelor sferice erau cultivatori de plante sau numai păstori. S-a susținut și teza că aceștia practicau atît agricultura, cît și păstoritul. Cercetările din ultimele două decenii dau posibilitatea unei mai juste aprecieri a bazei economice a populației culturii amforelor sferice. Pornind de la faptul că mormintele acestora se află în locuri destul de fertile, unii cercetători au opinat pentru caracterul agricol al economiei. Dar acest fapt nu este suficient de argumentat prin resturile materiale descoperite în morminte și nici în puținele așezări cercetate în aria poloneză. Astfel, nu se cunosc, în întreaga arie, unelte care ar fi putut fi folosite la cultivarea plantelor, iar puținele rîșnițe și frecătoare găsite în morminte nu confirmă o ocupație agricolă. Ne alăturăm ipotezei după care aceste unelte foloseau la zdrobirea grînelor procurate de la populațiile vecine cultivatoare de plante [57], sau poate la cu totul alte întrebuințări — zdrobirea oaselor de animale, baterea pieilor de animale pentru a le da flexibilitate etc. Pe de altă parte mormintele nu sînt legate de așezări în care să apară elemente ale cultivării plantelor și este posibil ca acestea să se afle pe locuri cu soluri mai bune și pentru simplu fapt că se excavau mai ușor. Însăși faptul că mormintele nu se grupează în necropole, ci sînt izolate, demonstrează că acestea au fost lăsate pe traseele de pendulare a micilor grupuri de populație a culturii amforelor sferice.

Păstoritul, ca ocupație de bază, este însă pe deplin dovedit prin prezența numeroaselor oase de animale între care pe primul loc se situează porcinele, urmate de bovidee, apoi de ovicaprine [58]. S-a susținut că porcinele sînt incompatibile cu nomadismul, dar din cercetările lui T. Wișlanski, T. Sulimirski, V. Weber, St. Nosek ș. a., reiesă că purtătorii culturii amforelor sferice creșteau turme de porci și vite, deplasîndu-se cu acestea, lent, dintr-o pădure în alta [59], ipoteză care ni se pare mai apropiată de realitate. De altfel, la nivelul perioadei, cu tot relieful antropic realizat de cîteva milenii de către cultivatorii de plante neo-eneolitici, locurile fertile de astăzi, unde se găsesc urmele purtăto-

rilor culturii amforelor sferice, erau încă în mare parte acoperite de păduri.

Vînătoarea, dovedită de prezența colților de mistrez, ocupa se pare un loc cu totul secundar, întrucît utilajul litic nu o confirmă. În întreaga arie se cunosc doar un vîrf de săgeată și alte două mici vîrfuri din silex. Datele obținute din celelalte zone, arată că această populație se ocupa cu pescuitul și culesul fructelor de pădure [60]. Posibil că hrana consta din acestea și îndeosebi din produse animaliere. Și tot aceste ocupații, în care predomină creșterea animalelor în turme, a determinat și ocuparea de către purtătorii culturii amforelor sferice a unor zone de pădure în care a dominat gorunul și stejărișul și nu zone deschise, stepice.

În ce privește practicarea unor meșteșuguri, în afară de prelucrarea unor roci [61] pentru topoare și dălți, sau a osului pentru podoabe, care par prin perfecțiunea lor să aparțină unor oameni specializați, putem presupune ca meșteșuguri casnice — olăritul realizat într-o tehnică primitivă, cu o ardere deschisă și prelucrarea pieilor de animale. Datele economice, precum și poziția principală a unor schelete în morminte, sugerează că rolul social de bază l-a avut bărbatul și deci se poate presupune cu destul temei un sistem patriarhal.

*

Mormintele culturii amforelor sferice descoperite pe teritoriul Moldovei nu dau posibilitatea încă pentru alcătuirea unei scheme a periodizării interne a acestei culturi. Coroborarea descoperirilor de aici cu cele din întreaga arie și raportarea lor la periodizarea acestora din urmă ne oferă o serie de date prezumtive și oricînd supuse unor serioase modificări pe măsura unor noi cercetări.

În dezvoltarea culturii amforelor sferice, pe întreaga sa arie, s-au precizat trei mari zone — vestică, poloneză și estică, precum și trei faze de evoluție. Prima fază a fost documentată doar în Polonia de nord-vest de unde se consideră că în fazele următoare s-au răspîndit în celelalte zone din vasta sa arie [62]. Ceea ce ne interesează aici este aria estică în care este cuprins și teritoriul Moldovei. Referitor la zona estică T. Wiślanski consideră că, deși unele materiale, mai ales vasele cu analogii și în zona vestică, ea s-a format prin extinderea culturii amforelor sferice din Polonia în faza a II-a și a III-a, arătînd că la est de Bug nu se regăsesc elemente mai vechi ale acestei culturi [63]. Ipoteza este susținută și de către T. Sulimirski care, studiind mai ales grupele din Volinia și Podolia, remarcă de asemenea analogiile cu zona poloneză [64].

Descoperirile din prima fază ocupă un teritoriu mai restrîns. Astfel sînt mormintele de la Chelm-Hubrieszow, Varkovytsia în grupul Dubno-Ostrog, precum și cele din partea de nord a Podoliei de vest, la Dzwinogrod și Horodnița, ca și cele din Knyavia și Mazovia [65].

În faza a II-a, cînd asupra culturii amforelor sferice se manifestă și influențe ale culturilor locale, ceea ce duce la formarea unor grupuri diferite în cadrul acelorași zone, purtătorii culturii amforelor sferice ocupă un spațiu mai vast, se extind spre vest, dar și spre est peste aproape întreaga Podolie, peste Volinia și o parte din Moldova subcar-

patică [66]. Într-un stadiu următor, unele grupuri au fost asimilate de culturi ale ceramicii șnurate contribuind la geneza unor noi culturi. Astfel, la vest de Vistula, cultura amforelor sferice contribuie la formarea culturii Zlota [66 bis]. Acest proces de interferență cu ceramica șnurată a fost constatat și în Podolia [67], iar pe baza unor legături cu cultura Horodiștea-Gorodsk a transmis unele influențe, semnalate mai ales în decorul unor vase, culturii Foltești-Usatovo [68].

Din cele de mai sus, dar mai ales pe baza analogiilor ceramicii și inventarului mormintelor din Moldova cu cele din Podolia și Volinia, se poate susține că purtătorii culturii amforelor sferice au pătruns pe teritoriul Moldovei în faza a II-a de evoluție a acestei culturi, spre finalul etapei Cucuteni B2 [69]. Unele diferențe între mormintele din Moldova, evidente îndeosebi prin gruparea acestora și orientarea lor diferită, așa cum am arătat și cu alt prilej [70], pot să definească posibile perioade distincte de evoluție internă, iar într-un alt stadiu au fost asimilate elemente ale culturii amforelor sferice în cultura Foltești, prin contactul produs în zona de sud-vest a Moldovei.

Deși în prezent sînt numeroase carențe în stabilirea cronologiei culturii amforelor sferice, totuși, pe baza datelor stratigrafice din întreaga arie se poate realiza o posibilă schiță.

În Polonia, la Brzesc Kujawski și Kuczyna, nivelul amforelor sferice suprapune nivele de locuire ale culturii Lengyel, deci este mai recentă decît aceasta [71]. La Klementowice cultura amforelor sferice suprapune înmormîntări și nivele de locuire ale culturii paharelor în formă de pîlnie, iar la Struzyzow mormintele culturii amforelor sferice erau suprapuse de un nivel de locuire cu ceramică șnurată [72]. Cei mai mulți cercetători sînt unanimi în ce privește contemporanietatea parțială a culturii amforelor sferice cu cultura paharelor în formă de pîlnie, pe baza unor împrumuturi reciproce, dar în cea mai mare parte cultura amforelor sferice este mai nouă. De asemenea, se remarcă faptul că pe Bugul mijlociu și între Styr și Horyn, grupurile amforelor sferice Chelm Hrubieszow și Dubno-Ostrog succed cultura paharelor în formă de pîlnie [73]. De altfel, I. Kowalczyk punea dispariția așezărilor culturii paharelor în formă de pîlnie de pe Bugul mijlociu și mai spre sud, pe seama înaintării culturii amforelor sferice [74]. Se pare că ipoteza este confirmată și de datele C14, asupra cărora ne vom opri în rîndurile următoare.

În contactul cu ceramica șnurată a stepelor estice, T. Sulimirski consideră, teză acceptată și de alți cercetători [75], că purtătorii culturii amforelor sferice au contribuit la formarea culturii Gorodsk întrucît ceramica tipică a amforelor sferice a fost găsită împreună cu ceramica șnurată de tip Nipru-Desna la Cernyn, iar pe baza datelor stratigrafice de la Dolheștii Mari susține o relație între grupul culturii amforelor sferice din Moldova cu o etapă tîrzie a culturii Gorodsk [76]. Ni se pare că ipoteza conține date contradictorii, iar argumentele aduse confirmă mai de grabă o contemporanietate a culturii amforelor sferice cu prima fază a culturii Gorodsk-Horodiștea.

În zona Podoliei este documentată o contemporanietate parțială între cultura amforelor sferice și faza tîrzie Tripolie C1, deci Cucuteni B,

fiind menționate fragmente ceramice ale amforelor sferice în așezarea de la Koszylowce, dar invocate și unele motive incizate de pe ceramica de la Kolomișcina I [77]. Am putea adăuga la acestea descoperirea de la Frumușica. Și în acest caz însă ni se pare mai firească o relație între cultura amforelor sferice și prima fază a culturii Gorodsk-Horodiștea, problemă asupra căreia ne-am oprit și altă dată [78]. Dar referitor la cultura Horodiștea, E. Comșa o consideră ca fiind o etapă tîrzie a culturii Gorodsk și împinsă spre sud, în Moldova, de purtătorii culturii amforelor sferice [79]. Pe baza cercetărilor lui M. Dinu, cultura Gorodsk pătrunsă pe teritoriul Moldovei, respectiv Horodiștea, își continuă existența în mai multe etape : Horodiștea I — Erbiceni I și Horodiștea II — Erbiceni II. Datele stratigrafice de la Dolheștii Mari unde mormintele amforelor sferice sînt suprapuse de un nivel Gorodsk tîrziu [80], deci Horodiștea II, ne dă posibilitatea să considerăm cultura amforelor sferice contemporană cu etapa Horodiștea I — Erbiceni I. Avînd în vedere cele de mai sus, precum și contemporaneitatea postulată între faza Cucuteni B2, Horodiștea I și Cernavoda I din sudul Moldovei și estul Munteniei [81], se poate presupune că purtătorii culturii amforelor sferice au pătruns pe teritoriul Moldovei spre sfîrșitul etapei Cucuteni B2, iar în înaintarea lor spre sud au transmis elemente decorative culturii Foltești. Pe de altă parte, așa cum arătam și cu alt prilej, faptul că descoperirile aparținînd culturii amforelor sferice se grupează la vest de Siret, cu excepția celor de la Scheia-Iași și Băcești-Vaslui, unde pînă în prezent nu s-au semnalat așezări de tip Horodiștea — Erbiceni I, ceea ce arată că fiind contemporane și instrusive și-au definit arealul. Cultura Horodiștea — Erbiceni I nu a pătruns la vest de Siret, spațiul fiind ocupat de purtătorii culturii amforelor sferice, iar prezența acestora aici a dus posibil la întîrzierea unor așezări din etape Cucuteni B2 [82].

Revenind la datarea absolută, deși nu dispunem de date C14 pentru descoperirile din mormintele din Moldova, pe baza contemporaneității acestora cu culturile vecine și a datelor C14 obținute pentru acestea, credem că se poate întocmi o aproximativă schiță de cronologie absolută a culturii amforelor sferice. După cum este cunoscut pentru așezările Cucuteni B de la Valea Lupului și Capaeva s-au obținut datele de 2980±100 î.e.n., pe care noi le-am presupus ca aparținînd etapei Cucuteni B1, considerînd sfîrșitul culturii Cucuteni în jurul datei de 2600 î.e.n. [83], iar cultura Usatovo-Foltești s-ar plasa după 2700 î.e.n. [84], înseamnă că în intervalul dintre 2700—2500 î.e.n. se poate plasa și cultura amforelor sferice. La această încadrare ne ajută și data C14 de la Zarebowo-Polonia, de 2675±40 î.e.n. atribuită culturii amforelor sferice și pe baza căreia se susține o contemporaneitate parțială a culturii Trichterbecher, din faza tîrzie Wiorek, cu cultura amforelor sferice [85]. Dacă în Cehoslovacia sfîrșitul culturii Trichterbecher, pe baza datelor C14 este postulat în jurul datei de 2600 î.e.n. [86], ceea ce nu poate fi cu mult înaintea celei din Polonia, și dacă adăugăm la acestea relațiile între cultura Trichterbecher și cultura Cucuteni, faza B, postulat cu mult înainte [87], se poate presupune o contemporaneitate parțială între sfîrșitul fazei

Cucuteni B2-Cernavoda Ic, pentru care s-a reținut de asemenea data de 2600 î.e.n. [88]. Cultura amforelor sferice a mai continuat totuși pînă la asimilarea elementelor ei de către cultura Foltești. În acest fel perioada de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului la vest de Siret începe cu cultura amforelor sferice în momentul în care se stingeau ultimele elemente ale culturii Cucuteni.

*

Fără îndoială, cultura amforelor sferice, prin caracterul său de nomadism și cu o economie rudimentară, cu grupuri, se pare, destul de restrînse și aflate într-o permanentă pendulare nu a jucat un rol deosebit în schimbările structurale de la sfîrșitul eneoliticului și începuturile perioadei de tranziție la epoca bronzului. Poate că această ideie a dus și la lipsa de atenție timp de peste două decenii. Dar chiar așa stînd lucrurile, și faptul posibil ca elementele ei să fi fost asimilate și dizolvate în masa marilor culturi care au pregătit epoca bronzului, considerăm că stabilirea locului ei în procesul complex de sfîrșit a eneoliticului și de început a perioadei de tranziție este totuși deosebit de important. Nu avem pretenția că punctul nostru de vedere, exprimat și cu alte ocazii, elucidează problemele legate de această cultură. Credem însă că el demonstrează o datare mai timpurie a culturii amforelor sferice decît aceea rămasă de peste două decenii și este o încercare de a stabili sincronismele acesteia cu culturile vecine. Evident, sînt încă suficiente lacune, dar tocmai acestea impun publicarea tuturor descoperirilor, a tuturor observațiilor și ipotezelor, precum și o mai largă căutare a urmelor acestei civilizații. Abia atunci vom putea să confirmăm sau să infirmăm punctele de vedere exprimate. Modesta noastră contribuție nu a făcut altceva decît să readucă în actualitate un aspect al cercetării arheologice oarecum uitat, încercînd să reflectăm doar stadiul cunoașterii culturii amforelor sferice de pe teritoriul Moldovei. Noile descoperiri de morminte în cutie de piatră de pe teritoriul județului Suceava [89], total deosebite de cele ale culturii amforelor sferice, pun sub semnul întrebării unele descoperiri mai vechi asupra cărora nu se dețin nici un fel de informații, precum acelea din Podișul Moldovenesc, ceea ce îngreunează mai mult stabilirea unor concluzii. Pe de altă parte, publicarea mormintelor din estul Transilvaniei și atribuirea lor culturală [90], sprijină ipoteza noastră referitoare la pătrunderea purtătorilor culturii amforelor sferice în Moldova, pe sub Obcinele Sucevei în zona subcarpatică pînă în depresiunea Tazlăului, de unde probabil au intrat în contact spre sud cu primele elemente ale culturii Foltești [91].

NOTE

1 Cele mai multe din descoperirile prezentate au fost salvate de către A. Buzilă, căruia îi aducem și pe această cale deosebitele noastre mulțumiri pentru a ne fi pus la dispoziție atît materialele, cît și informațiile culese cu multă minuțiozitate.

2 O. Necrasov şi M. Cristescu, *Herasos*, 1, 1978, Botoşani, 1979, p. 101.
3 T. Wişlanski, *The Neolithic in Poland*, 1970, p. 188 ; St. Nosek, *Kultura Amfor kulistych w Polsce*, Varşovia, 1967, p. 220, fig. 157/1, 15.
4 *Ibidem ;* M. Dinu, *ArhMold*, 1, 1960, p. 51, nota 5, cu trimitere la Wl. Antoniewicz şi M. Gimbutas.
5 V. Weber, *Die Kugelamphoremkultur in Sachsen*, în *Arbeits-und Forschungsbericht bur sächsischen Bodebdenkmalpilege*, Bd. 13, 1964, fig. 17 ; 31/5.
6 St. Nosek. *op. cit.*, p. 408.
7 C. Matasă, *Materiale*, 5, 1959, p. 729, fig. 10/1-11.
8 V. Spinei şi M. Nistor, *SCIV*, 19, 1968, 4, p. 625.
9 V. Weber, *op. cit.*, fig. 4/1-2 ; 10/4 ; 12/1 ; 13/1 ; 16 ; 19/4-5 ; 29/1.
10 O. Necrasov şi M. Cristescu, *op. cit.*, p. 101.
11 V. Mihăilescu-Bîrliba, *Un mormînt aparţinînd culturii amforelor sferice*, sub tipar.
12 T. Wişlanski, *op. cit.*, p. 205 ; St. Nosek, *op. cit.*, p. 416.
13 T. Wişlanski, *op. cit.*, p. 209.
14 C. Matasă, *op. cit.*, p. 726, fig. 4 ; 5/1-2.
15 M. Dinu, *op. cit.*, p. 49, fig. 1 ; 3/5-6.
16 Vezi nota 3.
17 Vezi nota 5.
18 *Ibidem.*
19 Vezi C. Matasă, *Frumuşica*, Bucureşti, 1946, în care nu au fost incluse şi materialele altor perioade de aici, în afară de cele cucuteniene.
20 Primul mormînt identificat de noi, al doilea de către M. Brudiu ; vezi şi Şt. Cucoş, *AMN*, 19. 1982, p. 255, nota 28.
21 T. Sulimirski, *Corded Ware and Globular amphorae North-East of the Carpathians*, Londra, 1968, p. 205.
22 I. Nestor, *22 BRGK*, 1932, p. 70, nota 267 ; M. Dinu, op. cit., p. 45.
23 C. Matasă, *BCMI*, 97, 1938, p. 37.
24 C. Matasă, *Materiale*, 5, 1959, p. 723 şi urm.
25 M. Petrescu-Dîmboviţa, *Materiale*, 5, 1959, p. 733, notă la articolul lui C. Matasă ; M. Dinu, *op. cit.*, p. 45. De reţinut că mormîntul a fost considerat incert, iar informaţiile obţinute de la muzeul din Botoşani, prin P. Şadurschi, ne-a confirmat că a fost un mormînt feudal cu zidărie din lespezi de piatră.
26 M. Dinu, *op. cit.*, p. 45.
27 A. Florescu şi M. Florescu, *Materiale*, 6, 1959, p. 221.
28 M. Dinu. *Materiale*, 6, 1959, p. 213 şi urm. ; idem, *Materiale*, 7, 1961, p. 121 şi urm. ; idem, *ArhMold*, 1, 1960, p. 43 şi urm. ; idem, *Dacia*, N.S., 4, 1960, p. 89 şi urm.
29 Gr. Foit, *Şt. Mat. Suceava*, 3, 1973, p. 217 şi urm.
30 V. Spinei şi M. Nistor, *op. cit.*, p. 621 şi urm.
31 G. Coman, *Statornicie şi continuitate. Repertoriul arheologic al judeţului Vaslui*, p. 62 ; O. Necrasov şi M. Cristescu. *op. cit.*, p. 101.
32 Există încă incertitudinea că unele morminte, a căror inventar a rămas necunoscut, ar aparţine culturii amforelor sferice.
33 T. Wislanski, *op. cit.*, p. 205-206.
34 St. Nosek, *op. cit.*, p. 407.
35 T. Wişlanski, *op. cit.*, p. 228 ; St. Nosek, *op. cit.*, p. 407.

36 St. Nosek, *op. cit.*, p. 405.
37 *Ibidem.*
38 T. Wişlanski, *op. cit.*, p. 202 ; Șt. Cucoș, *op. cit.*, p. 256.
39 M. Dinu, *ArhMold,* 1, 1960, p. 46.
40 V. Spinei și M. Nistor, *op. cit.*, p. 621.
41 Gr. Foit, *op. cit.*, p. 218.
42 C. Matasă, *op. cit.*, p. 726.
42 bis O. Necrasov și M. Cristescu, *op. cit.*, p. 101.
43 T. Wişlanski, *op. cit.*, p. 203.
44 St. Nosek, *op. cit.*, p. 405.
45 M. Dinu, *op. cit.*, p. 56-57 ; O. Necrasov și M. Cristescu, *Anale Șt. Iași,* 5, 1959, 3, șt. naturii, p. 55.
46 O. Necrasov și M. Cristescu, *Herasos,* 1, 1978, Botoșani, 1979, p. 101-102.
47 *Ibidem.*
48 *Ibidem.*
49 T. Wişlanski, *op. cit.*, p. 188 ; St. Nosek, *op. cit.*, p. 220, fig. 157/1, 15.
50 Vezi nota 9.
51 *Ibidem,* fig. 17 ; 31/5.
52 St. Nosek, *op. cit.*, p. 408.
53 C. Matasă, *op. cit.*, fig. 5/2.
54 M. Dinu, *op. cit.*, p. 51 ; St. Nosek, *op. cit.*, p. 220, fig. 157/1.
55 V. Weber, *op. cit.*
56 *Ibidem,* fig. 46/6 ; T. Wişlanski, *op. cit.*, fig. 25/7.
57 St. Nosek. *op. cit.*, p. 413.
58 *Ibidem.*
59 *Ibidem.*
60 *Ibidem,* p. 410, 414.
61 Am folosit „alte roci“ întrucît examinarea unor topoare așa zise din silex alb, de către geologul A. Muraru, s-au dovedit a fi din opal, rocă prezentă și în Carpații Orientali.
62 T. Wişlanski, *op. cit.*, p. 215 ; idem, *Kultura amfor kulistych w Polsce pólnocno-zachodniej,* Vroțlav-Varșovia-Kracovia, 1966, p. 257. T. Sulimirski susține și o a IV-a fază, cf. *op. cit.*, p. 49.
63 T. Wişlanski, *The Neolithic in Poland,* p. 221.
64 T. Sulimirski, *op. cit.*, p. 49.
65 *Ibidem.*
66 *Ibidem.*
66 bis *Ibidem.*
67 *Ibidem,* p. 52.
68 M. Petrescu-Dîmbovița și M. Dinu, *Dacia,* N.S., 18, 1974, p. 19 și urm.
69 Șt. Cucoș, *op. cit.*, p. 257 ; idem, teza de doctorat citată.
70 Șt. Cucoș, *AMN,* 19, 1982, p. 256.
71 St. Nosek, *op. cit.*, p. 417.
72 T. Wişlanski, *op. cit.*, p. 217-218 ; St. Nosek, *op. cit.*, p. 418 ; T. Sulimirski, *op. cit.*, p. 51-52.
73 T. Sulimirski, *op. cit.*, p. 51.
74 *Ibidem,* p. 53.
75 *Ibidem,* p. 51 și urm.

76 *Ibidem.*
77 *Ibidem*, p. 52.
78 Şt. Cucoş, *op. cit.*, p. 254 şi urm.
79 E. Comşa, *Acta Archaeologica Carpathica*, 15, 1975, p. 135, 137 şi nota 21.
80 M. Dinu, *op. cit.*, p. 55.
81 Vl. Dumitrescu, *SCIV*, 14, 1963, 2, p. 294-295 ; S. Morintz şi P. Roman, *op. cit.*, p. 45 şi urm.
82 St. Cucoş, *op. cit.*, p. 254.
83 Şt. Cucoş, teza de doctorat citată.
84 N. Harţuche, *Necropola de la Brăiliţa*, teză de doctorat.
85 T. Wişlanski, *op. cit.*, p. 216.
86 M. Zapotochy, *Investigations archéologiques en Tchécoslovaquie*, Praga, 1966, p. 68.
87 H. Dumitrescu, *SCIV*, 6, 1955, 3-4, p. 913 şi urm.
88 Vl. Dumitrescu, *Apulum*, 12, 1974, p. 33.
89 Cercetări şi informaţii N. Ursulescu.
90 Székely Kékedy Zsolt, *Aluta*, 10-11, 1980, p. 39 şi urm.
91 Şt. Cucoş, *AMN*, 19, 1982, p. 257.

LA CULTURE DES AMPHORES SPHÉRIQUES DE LA DÉPRESSION SUBKARPATHIQUE DE LA MOLDAVIE

Résumé

L'étude présente quelques découvertes, longtemps inconnues, qui appartiennent à la culture des amphores sphériques du territoire subkarpatique de la Moldavie et qui se réfèrent presqu'à tous les problèmes de cette culture.

1. *Le tombeau de Bîrgăoani, département de Neamţ*, découvert en 1963, avait l'orientation SSE—NNV et contenait les squelettes de sept individus, dont trois hommes et trois femmes. L'inventaire contient six récipients, un poignard en os, deux haches en silex. Il s'agissait d'un tombeau de type „à ciste" (fig. 1/2 ; 2/1-2).

2. *Le tombeau de Calu-Piatra Şoimului.* Découvert en 1962, il était une tombe aux dalles de grès ; il a conservé le squelette d'un individu, les restes de céramique provenant de trois vases et une hache en silex.

3. *Le tombeau de Şerbeşti-Ştefan cel Mare, dép. Neamţ.* Découvert en 1966, complètement bouleversé (fig. 3/1-2), avec les restes d'un squelette et des trois vases aux analogies dans l'aire d'ouest de la culture des amphores sphériques (fig. 1/5 ; 5/4).

4. *Le tombeau de Mastacăn-Borleşti, dép. Neamţ*, découvert en 1977, avait les parois de la ciste doublées, aux dalles de grès façonnées. On a trouvé à l'intérieur du sarcophage un squelette et six récipients et à l'extérieur, encore deux vases et un ciseau en silex.

5. *Frumuşica-Bodeşti, dép. Neamţ.* On a trouvé dans l'habitat énéolithique Cucuteni (fig. 5/8), un fragment céramique qui,peut-être, n'appartient pas à l'inventaire d'un tombeau.

6. *Oniceni, dép. Neamț.* On a trouvé sur la térritoire de la localité deux tombeaux à ciste dont on n'a pas pu récupérer l'inventaire qui a été seulement reconstitué selon des informations.

À la suite de l'analyse des 26 tombeaux connus sur le térritoire de la Moldavie on démontre que celles-ci ont une orientation différente de celles des autres zones. L'analyse des matériaux et, spécialement, celle de la céramique a permis d'établir les plus proches analogies avec l'aire de la culture des amphores sphériques de Volhinia et Podolia, mais aussi avec la zone d'ouest.

Quant à l'économie des porteurs de la culture des amphores sphériques, on en souligne le caractère pastoral nomade. À la suite des analogies pétrographiques l'auteur démontre que les haches découvertes dans les tombeaux ne sont pas toutes en silex, mais aussi en roche d'opale qui se trouve dans les Karpates Orientales.

Selon les analogies de la céramique et de l'inventaire on démontre que les porteurs de la culture des amphores sphériques ont pénétré sur le térritoire de la Moldavie pendant la deuxième étape de la cronologie proposée par T. Wișlanski, vers la fin de la phase Cucuteni B 2 et qu'ils ont pris contact avec la culture Foltești du sud-ouest de la Moldavie. En tenant compte des données de la stratigraphie des autres zones,ainsi que celles de Dolheștii Mari, on considère que les porteurs de la culture des amphores sphériques de la Moldavie ont été partiellement contemporains avec la fin de la culture Cucuteni et avec l'étape Horodiștea-Erbiceni I. Pour cette dernière culture on n'a pas découvert des habitats à l'ouest de Siret où se trouvaient les tribus de la culture des amphores sphériques. Selon les dônnées C_{14} pour la fin des cultures Cucuteni, Cernavoda, Trichterbecher et tenant compte aussi de celles concernant l'évolution de la culture Usatovo-Foltești, an supose que la culture des amphores sphériques s'est développée entre 2700—2500 av.n.è. et qu'elle représente le début de la période de transition dans la région subkarpatique de la Moldavie. Quoiqu'elle a coïncidé dans cette zone avec la fin de l'énéolithique, surtout de la culture Cucuteni, la culture des amphores sphériques a continué jusqu'à l'assimilation de ces éléments par la culture Foltești.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — La tombe de Calu-Piatra Șoimului ; 2, la tombe de Bîrgăoani ; 3-4, lame et hache en silex du tombeau de Bîrgăoani ; 5, vase du tombeau de Șerbești-Ștefan cel Mare.

Fig. 2. — 1-2, La tombe de Bîrgăoani ; 3-4, vases du tombeau de Bîrgăoani.

Fig. 3. — 1, Les dalles du tombeau de Șerbești-Ștefan cel Mare ; 2, la fosse du sépulcre de Șerbești-Ștefan cel Mare.

Fig. 4. — Céramique (1-7), défenses du sanglier (8-9), hache en silex (10) et poinard en os (11) du tombeau de Bîrgăoani.

Fig. 5. — Céramique : 1-3, du tombeau de Calu-Piatra Șoimului ; 4, de la tombe de Șerbești-Ștefan cel Mare ; 5-7, 9-10, du tombeau de Mastacăn-Borlești ; 8, de l'établissement de Frumușica, dép. Neamț.

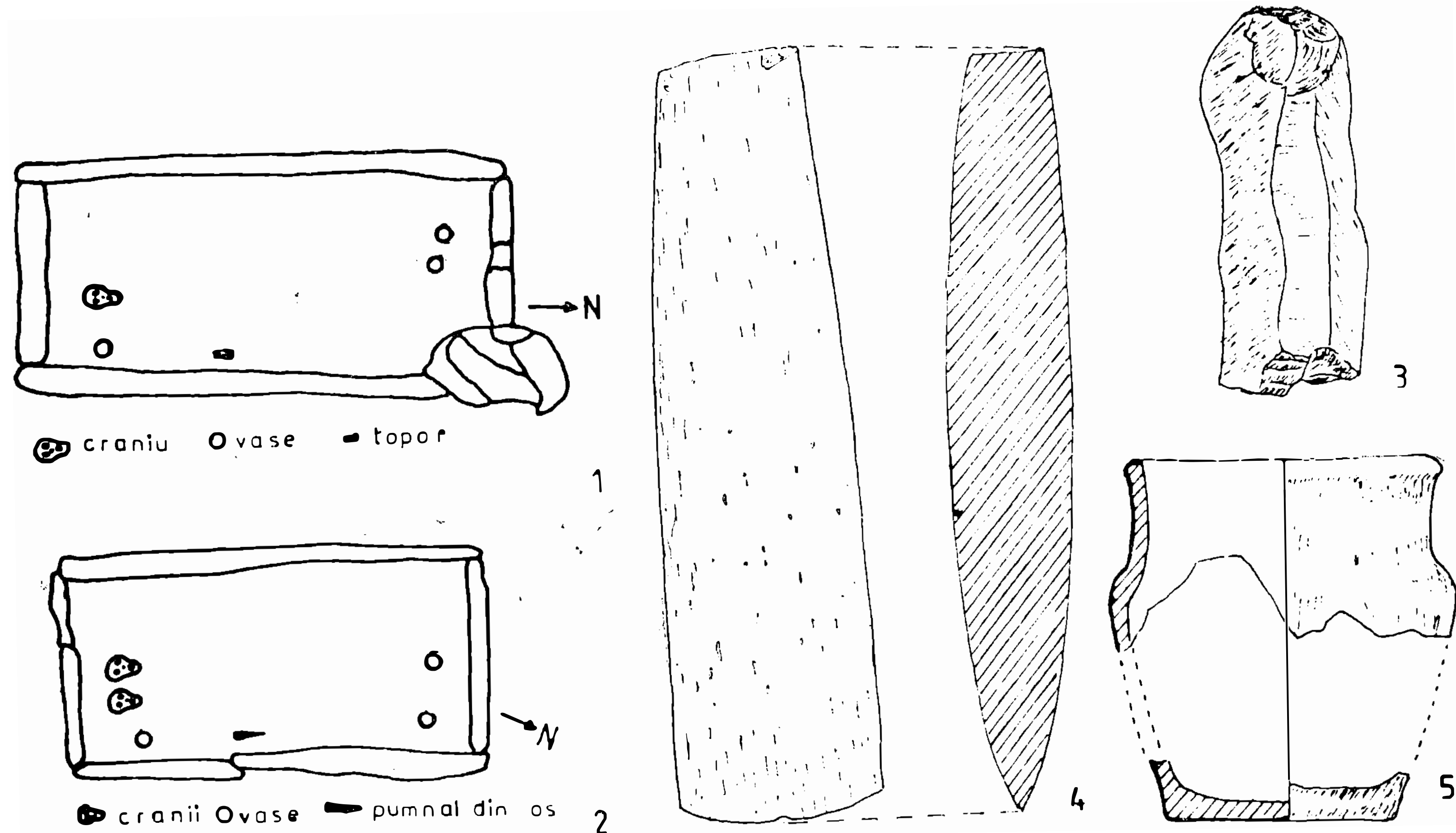


Fig. 1. — 1, Mormîntul de la Calu-Piatra Șoimului ; 2, Mormîntul de la Bîrgăoani ; 3-4, lamă și topor din silex din mormîntul de la Bîrgăoani ; 5, vas din mormîntul de la Șerbești-Ștefan cel Mare.





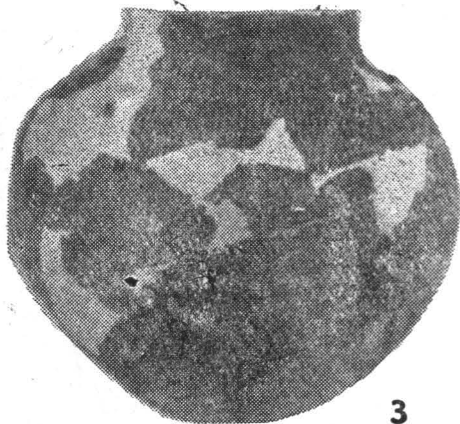




Fig. 2. — 1-2, Mormîntul de la Bîrgăoani ; 3-4, vase din mormîntul de la Bîrgăoani.

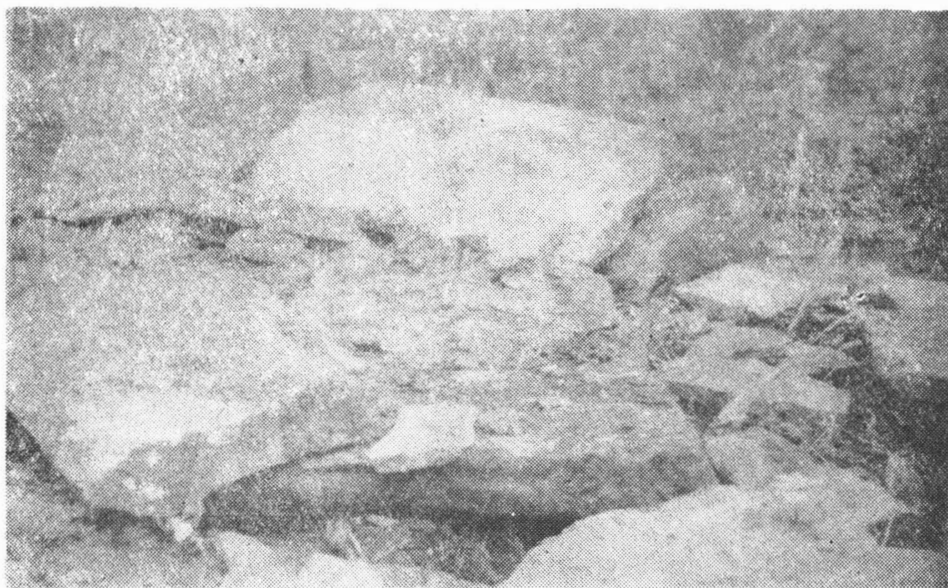




Fig. 3. — 1, Lespezile mormîntului de la Șerbești-Ștefan cel Mare ; 2, groapa mormîntului de la Șerbești-Ștefan cel Mare.

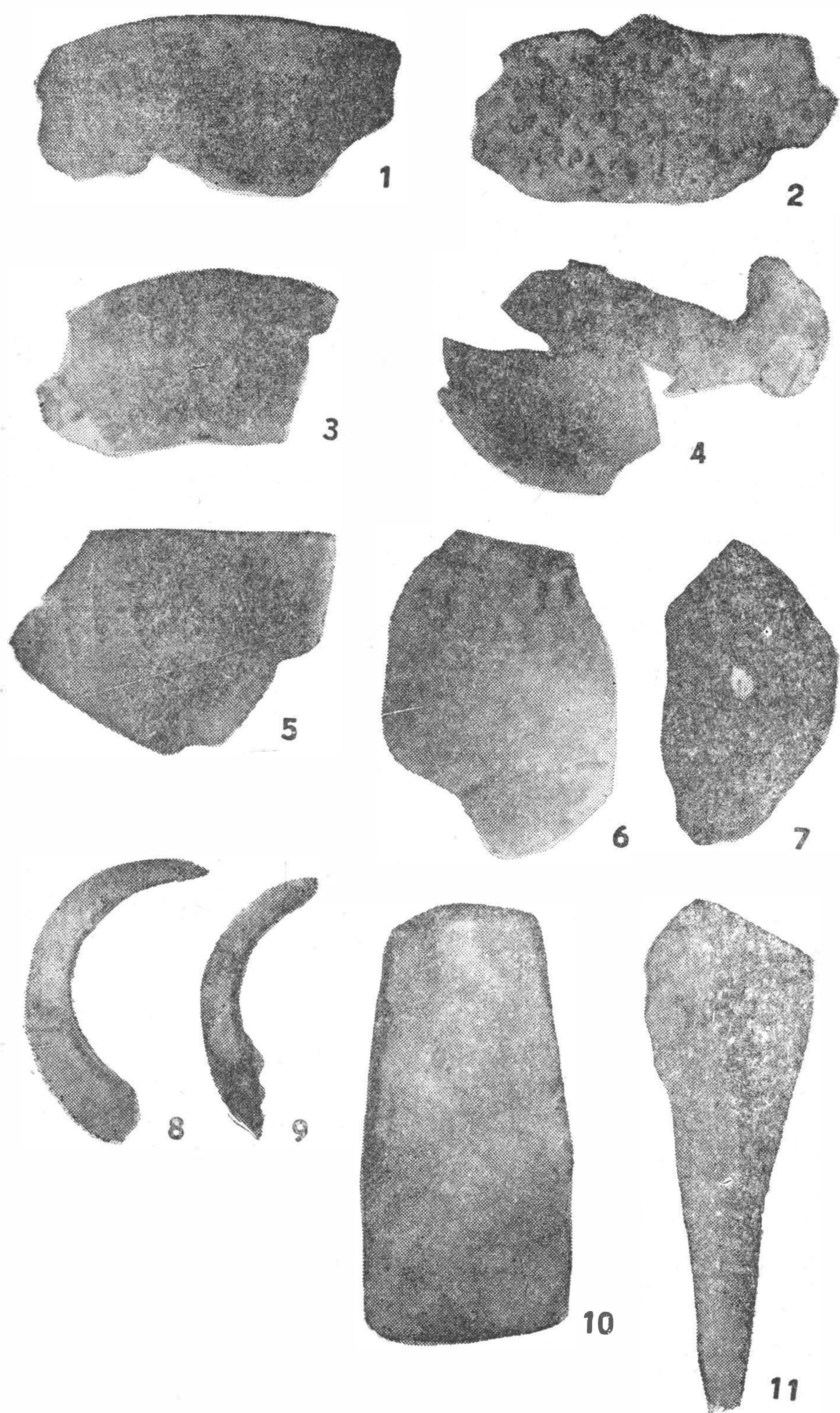


Fig. 4. — Ceramică (1-7), colţi de mistreţ (8-9), topor din silex (10) şi pumnal din os (11) din mormîntul de la Bîrgăoani.

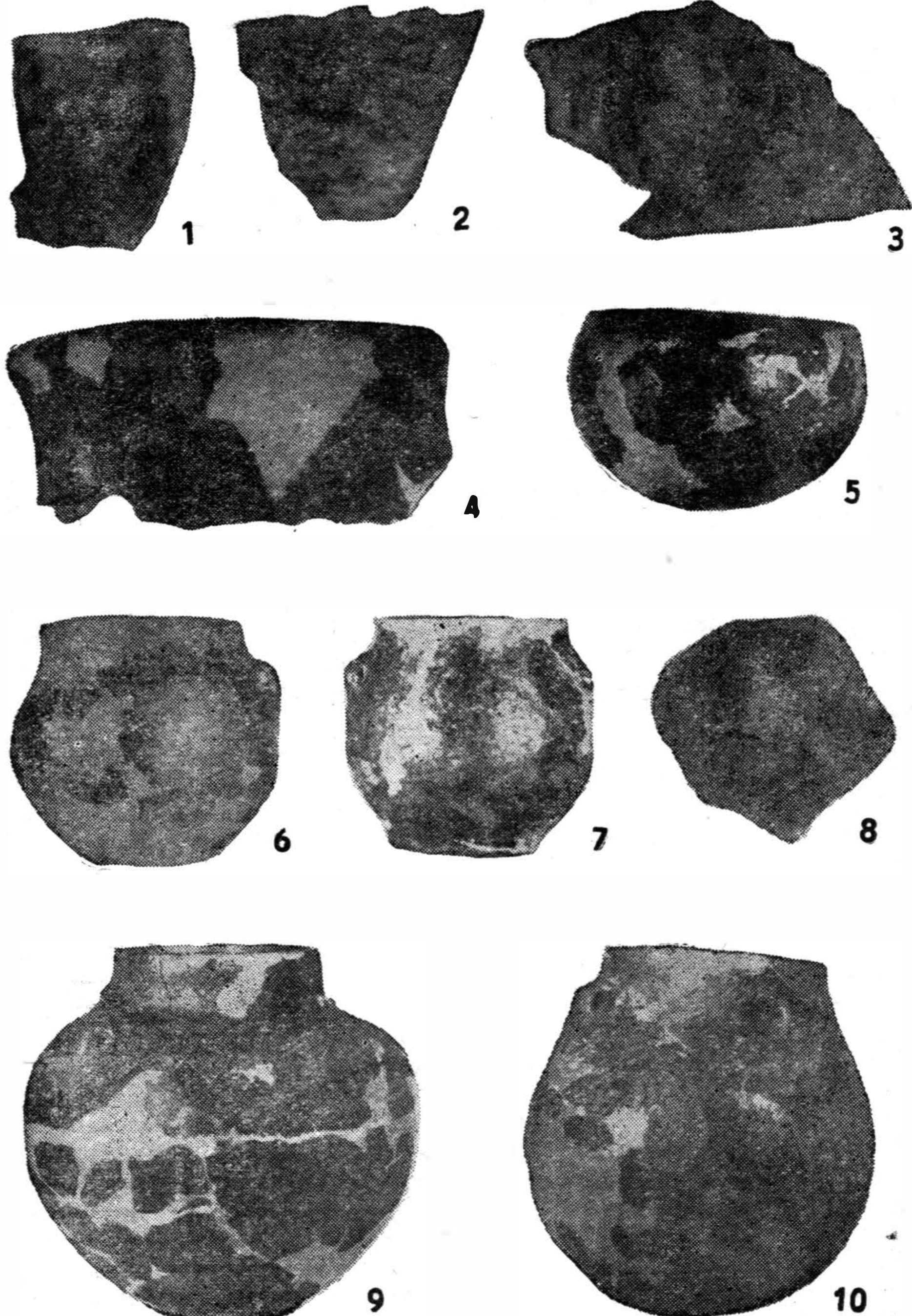


Fig. 5. — Ceramică : 1-3, din mormîntul de la Calu-Piatra Șoimului ; 4, din mormîntul de la Șerbești-Ștefan cel Mare ; 5-7, 9-10, din mormîntul de la Mastacăn-Borlești ; 8, din așezarea de la Frumușica, județul Neamț.